

מלחמתו הראשונה של עם ישראל

היערכות בני ישראל למלחמה בעמלק

בסוף פרשת בשלח אנו קוראים על ניסיונו של עמלק להילחם עם בני ישראל, כפי שכתוב "וַיִּבֹא עַמְלֵק וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרֶפְיִדִם"¹, בדגש על המילה 'וַיִּבֹא'. ביאתו היתה בצורה בזויה ולא מכובדת, כפי שמבואר במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי: "רבי יהושע אומר: שהיה נכנס תחת ענני כבוד וגונב נפשות מישראל והורגן, שנאמר 'וַיִּתְּנָה עֲנָף וַיִּגְעֵי'²". אברבנאל מבאר שהתורה מלמדת על פחיתותו של עמלק ורשעתו, שלא נהג כפי שפועלים כל המלכים המכובדים, שלפני שפותחים במלחמה שולחים שלוחים להתריע שבאים להילחם. עמלק בא באופן פתאומי למלחמה, כמו גנבים.

וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרֶפְיִדִם

מה עורר אותו להילחם עם בני ישראל? במדרש שכל טוב כתוב: "מהררי שער בא ופסע 400 פרסה, ובא לעשות מלחמה כדי לנקום נקמת עשו זקנו, דכתיב 'וַיִּשְׁטֹטֵם עֲשָׂו אֶת יַעֲקֹב'³, שכך ציווה עשו את אליפז בכורו להתגרות בבני יעקב, אלא לפי שנתגדל עם איוב וחבריו, והיה מדבר ברוח הקודש, לפיכך לא נתגרה בהם, ובא עמלק בנו ואמר שאין לך שעה מוטבת מזו שישראל מרודין במדבר". לעומת זאת המלבי"ם מבאר שעמלק נלחם עם בני ישראל, מצד הכפירה באלוקים, כפי שכתוב עליו 'וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים'⁴. כל העמים ששמעו אודות יציאת מצרים, ובהמשך על קריעת ים סוף, האמינו בנפלאות שעשה הקב"ה בים ובמצרים. אמונה זו הביאה את עמלק להקשיח את לבו ולהתכחש לכל הניסים הגדולים. הוא רצה להראות לכולם, שכביכול אין ביכולת ה' להושיעם מידו, ושכל הנסים היו מעשי להטוטים של משה.

עם זאת, מפרשים רבים כורכים את מלחמת עמלק עם מצבם או התייחסותם של בני ישראל. בפסיקתא זוטרתא תולה את הגעתו במצבם של בני ישראל: "על שרפו ידיהם מן המצוות". באופן דומה ביאר אור החיים, שהואיל ו"נתעצלו בתורה", שנמשלה למים ולאש, ולא התעסקו במלחמתה של תורה, הענישם הקב"ה בצמא כנגד בחינת המים ובאש המלחמה של עמלק. רש"י מבאר על פי סמיכות הפרשיות וכותב: "סמך פרשה זו למקרא זה, לומר: תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם, ואתם אומרים 'הַיֵּשׁ ה' בְּקִרְבָּנוּ אִם אֵין?' חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים אלי ותדעון היכן אני. משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך, היה אותו הבן רואה חפץ ואומר: אבא, טול חפץ זה ותן לי, והוא נותן לו, וכן שניה וכן שלישית. פגעו באדם אחד, אמר לו אותו הבן: ראית את אבא? אמר לו אביו: אינך יודע היכן אני? השליכו מעליו ובא הכלב ונשכו".

¹ שמות יז, ח.

² דברים כה, יח.

³ בראשית כז, מא.

⁴ דברים כה, יח.

צא הלחם בעמלק

כהיערכות למלחמה מולו לא יצא משה בעצמו להילחם, אלא הורה ליהושע: "בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הַלָּחֶם בְּעַמְלֶק". על פי חז"ל, היתה זו הזדמנות ל"אמן" את יהושע, ועל כך אומרים חז"ל⁵ "שהיה מבקש להדריכו למלחמה לפי שהוא עתיד להכניס את ישראל לארץ".

משה ידע שיש צורך בתפילה, ואם הוא ילך להילחם תיעצר תפילתו, ולכן הטיל על יהושע את המשימה ואמר לו 'בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הַלָּחֶם בְּעַמְלֶק', כלומר 'צא' מהר חורב מסביב הצור, שהיה שם עם הזקנים לענין המים, ולך 'הַלָּחֶם בְּעַמְלֶק', ויהיה זה 'מְחַר', כשבמקביל 'אֲנָכִי נָצַב עַל רֹאשׁ הַגְּבָעָה' להתפלל בעבורם.

במקביל, אמר משה ליהושע: "מְחַר אֲנָכִי נָצַב עַל רֹאשׁ הַגְּבָעָה וּמִטָּה הָאֱלֹהִים בְּיָדַי". משה דחה את עלייתו לראש הגבעה ליום המחרת, ולא עלה באותו יום, כדי להסמיך את התפילה לזמן המלחמה, שיהושע יהיה בטוח בתפילת משה, שמתפלל בעת המלחמה שיצליח. במעשה זה ביקש משה לחזק את אנשי החיל במלחמה, שיראו אותו שעולה לראש הגבעה, כהסברו של חזקוני.

יהושע, כתלמיד נאמן של משה ממלא אחר ציוויו, כפי שכותבת התורה "וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כְּכָל אֲמַר לֹו מֹשֶׁה לְהַלָּחֶם בְּעַמְלֶק". הרב אברהם סבע, בביאורו 'צרור המור' מבאר שהתורה כתבה זאת ללמדנו שעל אף הקושי של יהושע להילחם בעמלק, לאור חוסר ניסיונו בניהול מלחמה, ובפרט שלא רצה ליטול את הכבוד של הניצחון במלחמה בפני משה רבו, הוא קיים את הוראת משה.

במקביל "וּמֹשֶׁה אָהָרֹן וְחֹזֵר עָלוּ רֹאשׁ הַגְּבָעָה", וביאר המלבי"ם, שמלמדת התורה במילים אלו שאת המלחמה הגלויה עשה יהושע, במקביל למלחמה החבויה שעשה משה, כשצירף עמו את אהרן וחזק ששמדו לסייעו בתפילה, כדוגמת שני הזקנים שמעמידים סמוך לש"ץ, וכן בכהן גדול היה הסגן מימינו וראש בית אב משמאלו.

כָּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגִבְרֵי יִשְׂרָאֵל

על המילים "וְהָיָה כְּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגִבְרֵי יִשְׂרָאֵל", שואלים חז"ל במסכת ראש השנה כט ע"א: "וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה? אלא לומר לך: כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה, ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים - היו מתגברים, ואם לאו - היו נופלים". בהרמת ידיו התכוון משה להשפיע בתפילתו טובה וישועה. משה הבהיר שלתפילה יש עוצמה רבה, בכוחה לשנות את הטבע. יש ביכולתה לבטל גזירות ולעשות דברים שהם כנגד הסיכויים. על מה שהתרחש בפסגת ההר כותבת התורה "וַיִּדֵי מֹשֶׁה כְּבָדִים וַיִּקְחוּ אֶבֶן וַיִּשְׁיִמוּ תַחְתֵּיו וַיִּשָּׁב עָלֶיהָ וְאָהָרֹן וְחֹזֵר תָּמְכוּ בְּיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֶמּוֹנָה עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ"⁶.

⁵ מדרש רבה כו, ג.

⁶ פסוק יב.

מדוע היו ידיו כבדות?

במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי כתוב: "יקרו ידיו של משה באותה שעה, כאדם שתלויין בו שני כדי מים, כך דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר: מכאן שאין מרשלין לדבר מצוה, שאילו אמר לו משה ליהושע: 'בחר לי אנשים מיד, לא בא לידי צער ההוא, אלא אמר למחר'."

ובמדרש שכל טוב כתוב: "כתיב ידו⁷ וכתוב ידיו⁸. לפי שתחילה היה מגביה ידו אחת וממיק ידו אחת עד שהתחילו שתי ידיו להיות כבדים. ולמה כבדו שתי ידיו? לפי שהשהה ישועתן של ישראל מהיום למחר, לפיכך נצטער כך והיו ידיו כבדים, כאדם שתלויין לו שתי כדי מים בשתי זרועותיו, מיכן שלא ישהה אדם במצוות'."

המלבי"ם מבאר שלמשה לא היתה יכולת להרים ידיו, משום שרבו מחוסרי אמונה שלא היה לבבם שלם עם ה'. החומריות גברה על הרוחניות העולה למעלה. **אהרן וחור לקחו את האבן שמרמזת על אחדות ישראל ואגודתם להיות עם אחד**, כמו שרמזו ליעקב שהתאחדו אבני מראשותיו לאבן אחד.

משהביאו לו את האבן, ישב משה, כפי שכתוב "וַיִּקְחוּ אֶבֶן וַיִּשְׂימוּ תַּחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ". הנצי"ב מוולוז'ין מבאר שמשה ישב על האבן מסיבה "טכנית", משה היה גבוה מאהרן וחור, גובהו היה עשר אמות⁸, ולכן הם לא יכלו לתמוך ידיו כשהוא עומד, ולצורך תמיכת ידיו הביאו אבן והוא ישב עליה.

אך חז"ל מסבירים במדרש שכל טוב: "וכי לא היה לו למשה כר אחת או כסת אחת לישב עליהן? אלא כדי להצטער בצערן של ישראל. מיכן בזמן שהציבור בצער לא יאמר אדם אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלוש עלי נפשי, אלא ישתתף בצערן של ציבור, שכל המשתתף בצערן של ציבור, זוכה לראות בנחמת ציבור, וכן הפורש מן הציבור אינו רואה בנחמת ציבור'."

טעם דומה לכך מצינו במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי: "מלמד שהיו ישראל בתענית כל אותו היום, כך דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר: 'ידי משה כבדים', יקר החטא על משה ולא היה יכול לעמוד בו. מה עשה? ניפנה לאבות הראשונים שנאמר 'וַיִּקְחוּ אֶבֶן וַיִּשְׂימוּ תַּחְתָּיו', אלו מעשי אבות. וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ, אלו מעשה אימהות'."

אהרון וחור נדרשו לתמוך בו משום שידיו היו כבדות. מבאר חזקוני שאילו לא היו תומכים בידי, היו ידיו יורדות ולב העם היה נמס, שהיו חושבים שהעמלקים ניצחו במלחמה.

ויחלש יהושע את עמלק

בינתיים, למטה בשדה המערכה "ויחלש יהושע את עמלק" (פסוק יג). בביאור המילה 'ויחלש' רבו הפירושים. נחלקו הדעות בחז"ל, כפי שמצינו במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי: "רבי יהושע אומר: שירד וחתך ראשי גיבורים העומדין בראשי שורות. רבי אלעזר המודעי אומר: לשון נוטריקון ויחל

⁷ וַיִּקְחוּ אֶבֶן וַיִּשְׂימוּ תַּחְתָּיו (בפסוק הקודם).

⁸ עיין שבת צב ע"א.

ויאחז וישבר". בפסיקתא זוטרתא כתוב: "וַיִּחַלֵּשׁ, שהיה מכה בהם כאדם שהוא מכה את העכברים ומכתשם". כן רבו הדעות בקרב הראשונים, בביאור מעשיו של יהושע. רש"י מבאר שיהושע לא הרג את כולם, אלא רק את הגיבורים שבהם (לְפָי תָרַב') והשאיר את החלשים. רשב"ם מסביר שיהושע ניצח אותם, כפי שכתוב 'וַאֲיִן קוֹל עֲנוֹת חֲלוּשָׁה'⁹. ובכור שור מסביר שיהושע הרג והחליש אותם, עד שלא יכלו להתגבר עליו עוד, וכך ניצחם.

כתב זאת זכרון בספר

את תוצאות המלחמה מול עמלק הורה הקב"ה למשה: "כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אֶמְחָה אֶת זֵכֶר עֲמֶלֶק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם" (פסוק יד). הקב"ה ציווה שיכתוב לזכרון לדורות הבאים, שיזכרו להתרחק מעמלק, כמו גם לנקום בו, שהרי בהמשך הדורות רצה עמלק להתחבר לעם ישראל. בכור שור ביאר שהקב"ה ביקש לפרסם בעולם את שעשה עמלק, כדי שידעו לדורות מדוע ציווה למחות את זכרו. ולעומתו סבור הרמב"ן שציווי 'כתב זאת...' מיועד רק עבור בני ישראל, שיזכרו את שעשה עמלק, כמו גם את הציווי למחות את שמו.

בהמשך לפסוק הקודם שכתוב על יהושע 'וַיִּחַלֵּשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת עֲמֶלֶק', ומשמע שלא כילה אותם לחלוטין אלא רק החלישם, ראה הקב"ה צורך לחזקו על **שכניכול** לא מילא כראוי את ציווי ה', ואמר למשה: 'וְשִׁים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ, רק באזניו (ולא כל ישראל), שלא ידאג על הדבר, משום 'כִּי מָחָה אֶמְחָה אֶת זֵכֶר...', שיתנחם בידיעה שזה ייעשה בעתיד, ויחשוב שכאילו כבר נעשה¹⁰.

ראוי לציין באופן מיוחד שביקש הקב"ה למחות את זכרו, כפי שכתוב "כִּי מָחָה אֶמְחָה אֶת זֵכֶר עֲמֶלֶק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם". בביאור מחיית זכרו רבו המפרשים. רש"י מבאר שמכל אומות העולם עמלק היה העם הראשון שבא להילחם עם בני ישראל, ועל כן ראוי למחות שמו. אבן עזרא, מסביר עפ"י המשל המפורסם של חז"ל, שמובא ברש"י¹¹, שלאחר המכות במצרים וקריעת ים סוף, אלופי אדום ומנהיגי מואב ופלשת נהלו מהקב"ה ומגבורתו והיו יראים ממנו. בניגוד אליהם עמלק, ששמע את גבורות ה' והכעיס את הקב"ה, שבא ממקום רחוק להילחם עם בני ישראל, ללא פחד ומורא ממנו, ועל כן ציווה למחות את שמו.

ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה' נסי

משה בנה את המזבח וקרא שמו ה' נסי. בדרך כלל בונים מזבח להקריב עליו קרבנות, אולם מאחר שיהושע לא גבר על עמלק, אלא רק החלישו, בנה משה מזבח, לחזקם מפני השר של עמלק, שלא יגע

⁹ לקמן לב, יח.

¹⁰ כביאור אור החיים.

¹¹ דברים כה, יח, ד"ה אשר קרד: "לשון קור וחום, צננך והפשירך מרתחתך. שהיו האומות יראים להלחם בכס, ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים. משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה, בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה, אף על פי שנכוה, הקרה אותה בפני אחרים".

ויבוא לטמא את מקדש ה'. היה זה חיזוק כדוגמת מגדלים שבונים כחומה מפני אויבים שבאים לצור על עיר (שפתי חיים). רבי אברהם בן הרמב"ם מבאר שמשה הקריב עליו תודה להקב"ה, על טובו ונפלאותיו שעשה לבני ישראל, ובכלל זה ניצחונם במלחמה. לדעת רש"י הירש משה בנה את המזבח לסמל, שבאחרית הימים תתעלה כל הארץ ותיעשה למזבח ה', הפוך מחרבו של עמלק. עוד מבאר רש"י הירש שבמקביל לבניית המזבח שבנה משה במדבר, פותחת המלחמה בעמלק, ולכן קרא שמו 'ה' נְסִי', כאומר: ה' קורא אותי למלחמה ומראה לי היכן אלחם. 'נס' אינו כלי נשק או מגן, אלא הדגל המתנוסס מעל ראשי הלוחמים, להראותם כיוונו ומיקומו של הקרב.

מלבי"ם מבאר את המילים 'ה' נְסִי' בכמה מובנים. למילה נס יש שלוש משמעויות: א. **ניסיון**, שישראל נסו את ה', ועל כן הביאם בניסיון במלחמת עמלק אם ישובו אל האמונה, ב. **נס מלחמה**, כפי שכתוב 'כַּנְשָׂא נֶס הָרִים תְּרָאוּ'¹², שידי משה היו לנס, שעל פיהם גבר ישראל עת הרים ידיו לנס והאמינו והצליחו, ג. **נס ופלא**, שלבסוף עשה להם ניסים ונצחו, וכן בעתיד יעשה הקב"ה ניסים ויאבד עמלק.

כִּי יָד עַל פֶּסֶחַ יְהוָה

בסיום המלחמה אמר משה: "וַיֵּאמֶר כִּי יָד עַל פֶּסֶחַ יְהוָה" (פסוק טז), כאומר: ידו של הקב"ה הורמה לישיבע בכסאו שתהיה לו מלחמה ואיבה לעד בעמלק. שמו של הקב"ה נכתב, כפי שכתוב במדרש שכל טוב: "ולמה נכתב כאן 'יה' שם חסר? רבי אלעזר המודעי אומר: נשבע הקב"ה בכסא כבודו, אם אניח נין ונכד לעמלק או זכר בעולם, שלא יהו אומרים: גמל זה רחל זו של עמלק היא, ואימתי אני אמחה את זכרו? בשעה שתעקר עבודה זרה היא ועובדיה מכל תחת מפרס השמים, ואהיה אני יחיד בעולם, שלא תהא אלהות זולתי אלהותי שתהא מיוחדת בכל העולם כולו, ותהא מלכותי שלימה, ואין מלכות בעולם זולתי מלכותי לעולם ולעולמי עולמים, באותה שעה אני מכרית אותם מן העולם".

לתגובות – office@shaalti.co.il

הכותב: הרב חגי ולוסקי – מרצה ומחבר סדרת הספרים 'תורתך שאלתי' על התורה, 'כי ישאלך' – על הגדה של פסח, 'מה שאלתך' – על מגילת אסתר.

¹² ישעיהו יח, ג.